

RAPORTURILE LUI GHEORGHE TĂTĂRESCU CU NICOLAE TITULESCU, ÎN PROBLEMA ÎNCHEIERII UNUI PACT DE ASISTENȚĂ MUTUALĂ CU UNIUNEA SOVIETICĂ

TEODOR CIOFLAN

După stabilirea relațiilor diplomatice normale între cele două state (România și U.R.S.S., iunie 1934), concomitent cu stabilirea relațiilor diplomatice între ele, s-au depus stăruitoare eforturi pentru realizarea unui pact de asistență mutuală, pact ce trebuia de fapt să consacre într-o formă juridică adecvată, toate acele principii cuprinse în tratatele generale și în cadrul cărora evoluau de mulți ani, deși neoficializate, relațiile între guvernele de la București și Moscova.

Relațiile guvernului român condus de Gheorghe Tătărescu cu Uniunea Sovietică erau relații între un guvern al unei țări capitaliste și un guvern al unei țări socialiste. În întreaga perioadă interbelică, guvernele românești care s-au perindat la conducere, indiferent de partidul politic au reprezentat, au promovat aceeași politică internă anticomunistă, din care nu lipsesc, într-o formă sau alta, propaganda de denigrare a regimului sovietic¹.

Politicienii cu vederi lucide însă, de felul lui Nicolae Titulescu, care a dominat cu personalitatea lui un deceniu și jumătate de politică externă românească, plecând de la considerentele date de imperativul consolidării statului unitar național român, au văzut în mod realist necesitatea existenței unor raporturi normale de bună vecinătate cu statul vecin. Această poziție lucidă, dar care nu comportă nici un fel de simpatie pentru ideologia comunistă sau regimul sovietic, era exprimată astfel de însuși Titulescu: „politica noastră față de U.R.S.S. derivă din necesitatea de a trăi în bună armonie cu un vecin de 170.000.000 de oameni. Nu sunt comunist, n-am împărtășit niciodată această doctrină. Consider însă că o apropiere pe tărâmul politicii externe cu U.R.S.S., care, ca aliat al aliaților noștri Franța, Cehoslovacia și Turcia este cel mai bun mijloc de a permite tratatelor noastre existente de alianță să-și dea plina lor eficacitate”².

În cadrul complicațiilor e o tot mai vizibilă tensiune între statele revizioniste și antirevizioniste, apropierea de U.R.S.S. a Franței și Cehoslovaciei a fost un imbold în plus pentru România de a-și urma aliații.

Pentru a înfăptui un tratat politic cu Uniunea Sovietică Nicolae Titulescu a cerut mai întâi regelui Carol al II-lea și guvernului condus de Gheorghe Tătărescu să-i acorde împuternicirea necesară pentru a începe negocierile acestui pact. Teama că o

¹ Ion M. Oprea, *Titulescu și strategia sa*, Editura Junimea, Iași, 1982, p. 256.

² Interviu acordat de N. Titulescu ziarului „Universul” în numărul din 18 iulie 1936.

alianță cu U.R.S.S. ar facilita influența ideilor comuniste asupra opiniei publice românești ca și îngrijorarea că o asemenea alianță ar spori ostilitatea Germaniei hitleriste și ar putea să afecteze relațiile României cu Polonia au determinat pe Carol al II-lea să manifeste la început o atitudine refractară față de cererea lui Titulescu și chiar să se opună cu înverșunare inițiativei ministrului său de externe³.

În consecință el a refuzat să dea curs propunerii lui Titulescu și în același timp a interzis ministrului de externe român de a merge la Moscova împreună cu Henric Eden și Laval, chiar cu simpla condiție de a nu discuta nimic despre pactul de asistență mutuală.

Perseverența și puterea de convingere a lui Titulescu, dar mai ales teama de a nu expune monarhia unei primejdii, l-au determinat pe rege să vadă că o alianță cu U.R.S.S. corespundea într-adevăr intereselor vitale ale României și că era necesar să abandoneze punctul său de vedere inițial. Principiul politicii externe românești, propriu chiar și celor mai lucizi promotori ai săi, a figurat ca atare și în actul de împuternicire dat lui N. Titulescu de regele Carol al II-lea și de guvernul român, în frunte cu G. Tătărescu, la 14 iulie 1935, pentru negocierea unui pact de asistență mutuală româno-sovietic⁴.

În minuta încheiată la 14 iulie 1936 între Gheorghe Tătărescu, Ion Inculeț, Victor Antonescu și Nicolae Titulescu în legătură cu unele direcții și aspecte ale politicii interne și externe, la punctele 3 și 4 se referea la semnarea Pactului de asistență mutuală cu U.R.S.S., pentru care guvernul a dat autorizarea lui încă din iulie trecut și pe care azi Sovietele refuză să-l încheie pe baza următoarelor principii:

a) Încetarea atacurilor în presă asupra U.R.S.S. și combaterea numai a comunismului intern, al cărui partizan nici unul din membrii guvernului nu sunt;

b) Articolele de presă favorabile apropierei cu U.R.S.S., din punct de vedere extern, învederând că noi nu putem păstra alianțele noastre existente cu Franța, Cehoslovacia și Turcia dacă nu cădem la o înțelegere, ba chiar devenim inamicii lui U.R.S.S., aliatul aliaților noștri;

c) Suntem inamicii comunismului intern și hotărâți să ne conducem destinele țării după directive proprii românești, dar pe tărâmul politicii externe suntem pentru o înțelegere cu U.R.S.S., aliatul aliaților noștri, Franța, Cehoslovacia și Turcia, înțelegere care singură poate da acestor alianțe valoare afectivă, noi neputând fi în același timp și aliatul Franței și inamicul Rusiei, aliata ei.

Deplinele puteri pentru încheierea unui Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S. au fost date deja domnului Titulescu, demult⁵.

După aproape două luni de zile de la primirea mandatului, Titulescu a întâlnit pe Litvinov la Geneva și, fără a pretinde să înceapă negocierile propriu-zise, a deschis discuția asupra eventualei încheieri a unui pact de asistență mutuală între România și U.R.S.S. Acest pact era conceput de către ministrul afacerilor externe al României ca un corolar al pactului de asistență franco-sovietic, pe care se baza în esență, dar că nu era identic. Titulescu vroia ca în cadrul ajutorului reciproc pe care părțile semnatare

³ Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 258.

⁴ Eliza Campus, *Din politica externă a României (1913-1947)*, București, Editura Politică 1980, p. 122.

⁵ Sanda Tătărescu - Negropontes, *Mărturii despre istorie. Gheorghe Tătărescu*, Editura Enciclopedică, București, 1966, p. 27.

să-l acorde atunci când una din ele ar deveni victimă agresiunii; Uniunea Sovietică să garanteze independența națională și integritatea teritorială a României și aliaților săi. În același timp considera că pactul româno-sovietic nu trebuia să vizeze agresiunea unei țări anumite, așa cum de pildă pactul franco-sovietic viza agresiunea germană, cu alte cuvinte el să nu fie „îndreptat împotriva nimănui, ci împotriva agresorului oricare ar fi el”.

Potrivit declarațiilor lui Titulescu, aceste propuneri n-au fost acceptate inițial de Litvinov. Punctul de vedere al ministrului de externe sovietic se baza pe invocarea lipsei de reciprocitate reală, determinată nu numai de aportul relativ nefinsemnat pe care România l-ar fi adus în ipoteza că Uniunea Sovietică ar fi devenit victima agresiunii, dar și de situația geografică în virtutea căreia România era expusă întotdeauna cea dintâi atacului german, și în consecință obligația de a acorda asistență revenea înainte de toate Uniunii Sovietice. Timp îndelungat Litvinov n-a părăsit această poziție bazată pe raționamente, de către Titulescu, după cum arată el însuși, nu s-a lăsat niciodată convins⁶.

Cu toate că discuția angajată în septembrie 1935 la Geneva între Titulescu și Litvinov n-a avut un caracter oficial și nici n-a constituit o negociere propriu-zisă a pactului de asistență mutuală româno-sovietic, ea n-a putut să fie totuși ferită de ochii publicității.

Diplomația statelor fasciste, naziste și a acelor care gravitau spre ele nu priveau cu ochi buni încheierea acestui pact. Cercurile diplomatice horthyste susțineau că ideile lui Titulescu sunt obsedant îndreptate spre îmbunătățirea relațiilor cu Uniunea Sovietică și răspândeau zvonuri a căror falsitate era evidentă pentru toată lumea, că România trebuie considerată „ca agent al Rusiei sovietice în Europa”⁷.

Prin diferite organe de presă cercurile hitleriste au semnalat de la începutul anului 1935 apropierea româno-sovietică, exprimându-și și îngrijorarea față de ceea ce numeau ele „influența pe care Rusia sovietică o câștigă zilnic asupra politicii interne și externe a României“.

După discuția lui Titulescu și Litvinov din septembrie 1935, guvernul german a informat prin ambasadele Italiei și Ungariei în România, prin atașatii săi militari și de presă, ca și prin vărul regelui Carol al II-lea, prințul Friederich Viktor von Hohenzollern, despre stadiul negocierilor alianței româno-sovietice. Aderența României la acest sistem de asistență mutuală era considerată la Berlin ca un act de ostilitate, deoarece diplomația hitleristă vedea în frontul comun alcătuit de U.R.S.S., Franța, Cehoslovacia și România, o forță creată în scopul de a încercui Germania și de a-i pune existența în joc⁸.

Declarația rostită în Parlament la 14 decembrie 1935 intitulată „Doi ani de la guvernare“, Gheorghe Tătărescu afirma despre politica externă că este o operă de consolidare și că ea a urmărit și urmărește două țeluri: asigurarea păcii și menținerea granițelor actuale ale țării. „Prin Convențiunile de la Londra încheiate cu U.R.S.S., vecinii ei și statele Micii Întelegeri, s-a dat nu numai pentru prima dată cu precizie

² N. Titulescu, *Politica externă a României*, Editura George Potra, C.I. Turcu și I.M. Oprea, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 124.

Valeriu F. Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947)*, Editura Viitorul Românesc, 1996, p. 114.

¹¹ Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 261.

definiția agresorului, dar s-a pus în același timp și pentru totdeauna întreg teritoriul aflat azi sub stăpânire românească la adăpost de orice război sau act de violență“.

„Datorită acestor convențiuni, s-au putut relua anul trecut relațiile normale cu U.R.S.S. pe baza garanției mutuale a plinului și întregului respect al suveranității celor două state și s-au putut crea condițiile unei prietenii cu marea noastră vecină de la Răsărit, necesară atât securității statului nostru, cât și colaborării rodnice pentru organizarea păcii în întreaga Europă - operă căreia România i-a închinat și înțelege să-i închine toate eforturile ei“⁹.

În atmosfera de crescândă tensiune războinică a avut loc la Belgrad (noiembrie 1935) și apoi la București (iunie 1936). Conferința șefilor de state majore ai Micii Înțelegeri. Din analiza evenimentelor politice și militare din Europa cei trei șefi de state majore au apreciat că într-o situație foarte grea se găsea Cehoslovacia. Proiectele de operațiuni elaborate de cele două conferințe situau România în afara pericolului unei agresiuni imediate. După Conferința de la București, șeful Marelui Stat Major român afirma că: „se poate conta pe atitudinea binevoitoare a Uniunii Sovietice ca aliată a Franței, Cehoslovaciei și Turciei, toate trei aliate ale României“. În schimb arăta el - „pericolul grav rezultă pentru Cehoslovacia. Îngrijorat de soarta aliatului său, același organ militar aprecia că în cazul unui conflict, dacă Rusia rămâne aliată cu Franța și înțelege a ajuta Cehoslovacia, noi trebuie să permitem forțelor ruse să treacă prin România pentru a ajuta armata cehă“¹⁰.

În actul de imputernicire dat lui Nicolae Titulescu de guvernul român, în frunte cu Gheorghe Tătărescu, la 14 iulie 1936, pentru semnarea pactului de asistență mutuală cu U.R.S.S. se arăta: „Suntem inamicii comunismului intern și hotărâți să ne conducem destinele țării după directivele proprii românești, dar pe tărâmul politicii externe suntem pentru o înțelegere cu U.R.S.S., aliatul aliaților noștri, Franța, Cehoslovacia și Turcia, înțelegere care singură poate da acestor alianțe valoarea lor efectivă, noi neputând fi în același timp și aliatul Franței și inamicul Rusiei, aliata ei“. Regele Carol al II-lea însuși, multă vreme fiind împotriva unui pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., îi spunea lui Titulescu în 1936: „Ceea ce face forța argumentului dumitale este că a mai bine să-i avem pe ruși prieteni decât inamici“¹¹.

La 21 iulie 1936, textul pactului de asistență mutuală româno-sovietic stabilit de comun acord cu N. Titulescu și Maxim Litvinov, a fost parafat de ei articol. Odată semnat și ratificat, acest tratat ar fi finalizat într-un mod fericit și reciproc avantajos, suită de negocieri de-a lungul a 16 ani. Această finalizare nu s-a produs.

Având sprijinul masiv al majorității forțelor politice din țară, Titulescu a rămas neclintit în convingerile sale privind necesitatea încheierii pactului româno-sovietic.

După discuția pe care a avut-o cu Litvinov în septembrie 1935 la Geneva, el n-a putut să reia problema pactului decât în vara anului următor: „Cum nu-mi plăcea scria Titulescu regelui - să tratez această chestiune cu Ostrovski (ambasadorul U.R.S.S. în România) ci numai cu Litvinov n-am avut prilejul de a o face decât mult mai

⁹ Sanda Tătărescu - Negropontes, *op. cit.*, p. 261.

¹⁰ Arhivele Marelui Stat Major, Arhiva Conferinței Miciei Înțelegeri, Belgrad, 1936, dosar nr. 30, în Alexandru Osca, Gheorghe Nicolescu, *Tratate, Convenții militare și protocoale secrete (1934-1939)*, Editura Vlasie, Pitești, 1994, p. 23.

¹¹ Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare 1933-1939*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 87.

„...”. Întâlnirea dintre Titulescu și Litvinov în ianuarie 1936 la Londra cu prilejul funeraliilor regelui George al V-lea ca și întrevederea lor fugară din luna martie a aceluiași an la Geneva nu au fost momente propice care să îngăduie repunerea în discuție a pactului de asistență. Un asemenea moment l-a prilejuit Conferința de la Montreaux care și-a desfășurat lucrările în lunile iunie-iulie 1936 și care a dezbătut problema revizuirii convenției privind regimul marilor strâmtori¹².

București, 9 mai 1935. Joseph Paul-Boncour, împreună cu Gheorghe Tătărescu, Nicolae Titulescu, N.N. Săveanu, președintele Camerei Deputaților, Savel Rădulescu, Eugen Titeanu, după primirea înaltului oaspete francez la Camera Deputaților.

În politica internă a României se constată o rapidă ascensiune a forțelor de extremă dreapta în frunte cu Garda de Fier care devenea un adevărat pericol pentru democrația parlamentară și chiar pentru independența României.

Discuția dintre cei doi diplomați a avut loc într-o perioadă când situația internațională devenea din ce în ce mai încordată, ca urmare a repetatelor acte agresive săvârșite de statele fasciste. În politica internă a României de asemenea se constată o rapidă ascensiune a forțelor de extremă dreapta în frunte cu Garda de Fier care, finanțată de Germania hitleristă și de vârfurile cele mai reacționare românești, devenea un adevărat pericol pentru dezvoltarea mișcării muncitorești pentru democrația parlamentară burgheză și chiar pentru independența națională a României. Faptul că ascensiunea fascismului se producea cu îngăduința guvernului Tătărescu și a regelui, care deși nu tolerau excesele organizațiilor fasciste, le acordau totuși în anumite

¹² Viorica Moisuc, *Acte fundamentale ale statului politico-juridic al României în perioada 1918-1940*, în: *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, Editura Militară, 1977, p. 66.

momente ajutor urmărind să le țină astfel în subordine și să le folosească drept forță de șoc pentru propriile lor scopuri politice, a avut un ecou nefavorabil în cercurile politice internaționale.

România continua să rămână adeptul ferm al orientării sale tradiționale spre politica franceză și a declarat totodată lui Litvinov că menținerea relațiilor prietenești cu U.R.S.S. constituia un adevărat comandament al politicii externe românești, constatând că unele acțiuni ale guvernului săvârșite pe planul politicii interne, contracarau politica externă, Titulescu a hotărât să demisioneze. În acest scop el a reîntrors în țară la începutul lunii iulie 1936 și a înaintat președintelui Consiliului de Miniștri Gheorghe Tătărescu actul demisiei¹³.

Împrejurările interne și externe au determinat guvernul Tătărescu și pe rege să respingă demisia lui Titulescu și să-l mențină în fruntea Ministerului Afacerilor Externe. Titulescu a pus drept condiție pentru rămânerea sa, înscrierea într-un document a liniilor generale privind politica externă pe care România va trebui să o urmeze în viitor.

Pentru elaborarea acestui document s-au întrunit în ziua de 14 iulie 1936 președintele Consiliului de Miniștri Gh. Tătărescu, ministrul de interne Inculeț, ministrul de finanțe V. Antonescu și N. Titulescu. Într-unul din obiectivele principale ale politicii externe a României se prevedea necesitatea continuării eforturilor pentru încheierea unui pact de alianță între Franța și Mica Înțelegere împotriva oricărui agresor.

În ceea ce privește politica externă a României față de U.R.S.S. actul sublinia hotărârea guvernului român de a menține depline puteri acordate lui Titulescu încă din luna iulie 1935, pentru încheierea unui pact de asistență mutuală.

În scopul împlinirii acestei misiuni Titulescu a întâlnit pe Litvinov la Montreaux unde încă mai continua Conferința strămtorilor. În contextul internațional al celor „douăzeci de ani de tensiuni diplomatice” nota Turciei din 11 aprilie 1936, adresată statelor participante la Conferința de la Lausanne și secretariatului general al Ligii Națiunilor invocând necesitatea întăririi securității țării prin înlocuirea convenției de la Lausanne cu o nouă convenție a strămtorilor apare, ca un gest care contrapune unor acțiuni unilaterale de revizuire prin forță a tratatelor existente pe calea tratativelor în vederea securității și păcii. Nicolae Titulescu, exprimându-și nemulțumirea față de acest procedeu, în telegrama adresată lui Gh. Tătărescu din 15 aprilie 1936, arată că în asemenea condiții, consideră inoportună participarea României la Conferința de la Belgrad a Înțelegerii Balcanice, fixată pe 4 mai¹⁴.

În jurul clauzelor viitorului pact la rugămintea lui Litvinov au fost redactate de către Titulescu, între reprezentatii guvernelor sovietic și român s-a purtat o îndelungată și fructuoasă discuție. Primul punct al protocolului, prevedea că statele contractante își vor acorda ajutor reciproc în cadrul Societății Națiunilor, după exemplul pe care în ofereau tratatele de asistență sovieto-francez și sovieto-cehoslovac. Pactul româno-sovietic era îndreptat împotriva oricărui agresor european, fiind astfel un tratat de asistență generală. O asemenea clauză prin conținutul și scopul ei prezintă o deosebită

¹³ Ibidem.

¹⁴ Robert Deutsch, *Poziția României la Montreaux - 1936*, în *Studii privind politica externă a României (1919-1939)*, Editura Militară București, 1966, p. 166.

importantă, deoarece în virtutea ei Uniunea Sovietică urma să completeze sprijinul pe care România l-ar fi primit la nevoie din partea țărilor semnatare al pactelor Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, sau mai mult, ea urma să suplinească acest sprijin în ipoteza că cele două pakte, din cauza unor deficiențe, nu ar fi putut să funcționeze¹⁵.

În ceea ce privește intrarea în funcțiune a pactului româno-sovietic, protocolul înlocuit la Montreaux menționa la punctul doi că fiecare din părțile contractante urmau să exercite obligațiile de asistență numai când Franța va intra în acțiune.

Împotriva acestui punct din acord, de altfel singurul asupra căruia părerea celor doi miniștri de externe n-a coincis, Litvinov a ridicat o serie de obiecții. El invoca lipsa unei alianțe între Franța și România, neîncrederea în posibilitatea încheierii acestei alianțe, precum și consecințele nefavorabile care rezultau din această situație pentru România¹⁶.

A treia clauză a acordului stipula că trupele fiecăruia dintre statele semnatare nu puteau trece granița pentru a-și îndeplini obligațiile de asistență decât la cererea formală a părții contractante care a devenit victima agresiunii. Și în sfârșit, potrivit punctului ultim al acordului, trupele care au acordat asistența, trebuiau ca la cererea formală a statului contractant, care a primit ajutor, să se retragă imediat pe teritoriul pe care s-a aflat înainte de a acorda asistență, respectiv la est sau vest de granița care despărțea cele două state¹⁷.

Definitivarea și semnarea pactului de asistență nu s-au realizat însă în momentul când cei doi miniștri au căzut de acord asupra principalelor clauze. La 29 august 1936, Titulescu a fost înlăturat din guvern pe când încă se afla în străinătate. El a condamnat aspru pe cei care l-au înlăturat fără a se îngriji de soarta mandatului pe care i-l dăduseră de a încheia pactul româno-sovietic.

Urmarea a fost pierderea valabilității acestui act de importanță capitală pentru România, la cererea expresă adresată de Litvinov ca un act echivalent cu o schimbare a politicii externe românești. Pornind de la acest considerent, el a comunicat lui Titulescu, în septembrie 1936 că textul acordului încheiat la Montreaux în ziua de 21 iulie 1936 nu mai este valabil. Pe Titulescu eșuarea încheierii tratatului l-a afectat foarte mult, încât mai târziu mărturisea regelui „Când privesc primele puteri date mie la 14 iulie 1936 și tratatul semnat de Litvinov și de mine la 21 iulie 1936 cu anexa lor: telegrama de concesiune ce mi-a adresat-o domnul Gh. Tătărescu la 29 august 1936 nu pot să-mi stăpănesc lacrimile durerii pentru că istoria se face la momente oportune și e greu de presupus că ele se succed“¹⁸.

Declanșată în seara de 28 august 1936, criza de guvern de la București nu părea să ofere la început nimic senzațional. Iată însă că, în locul unei crize „de serviciu“, apare o lovitură de teatru. Incredibilă în primul moment, vestea înlăturării lui Titulescu din funcția de ministru de externe al României a uluit. La 29 august 1936, Gh. Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri, prezenta lui Carol al II-lea demisia guvernului, de altfel imediat. Formarea noului Cabinet s-a realizat ad-hoc, singurul abandonat fiind titularul Externelor, N. Titulescu. În seara aceleiași zile, o telegramă

¹⁵ Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 272.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 273.

¹⁸ *Ibidem*, p. 274.

expediată la Cap Martin anunța post-factum lui Titulescu că fusese înlăturat. „Față de marile dificultăți ce aveam de învins și la cererea colaboratorilor mei – scria lui Tătărescu – mă văd silit să formez un guvern numai în cadrul partidului ce reprezintă (liberal), asigurându-i astfel unitatea și omogenitatea”¹⁹.

„Argumentul” unității și omogenității invocat pentru a explica înlăturarea lui Titulescu, avea un caracter formal. Realitatea era cu totul alta. Cauzele demiterii lui Titulescu – punct final al unei îndelungate campanii de intrigi și manevre desfășurate de cercuri interne și externe – rezidă, în esență, în ostilitatea înverșunată a unor cercuri față de principiile politicii externe promovate cu luciditate, realism și consecvență de ilustrul diplomat și înflăcăratul patriot care a fost Nicolae Titulescu, politica care l-a plasat într-o opoziție ireductibilă față de curente fasciste și extremiste de dreapta din țară și din afara ei.

Investigând cu vehemență împotriva politicii și persoanei ministrului de externe român, Garda de Fier, îl declarase pe Titulescu unul din principalii ei adversari, încă de la sfârșitul anului 1933, când legionarii fuseseră puși în afara legii de către Carol al II-lea (Titulescu se asociase adaptării acestei hotărâri). Acțiunile pe care Titulescu le-a dezvoltat consecvent în scopul asigurării păcii și independenței țării au întărit atacurile Gărzii de Fier²⁰.

Datele „cazului” de la 29 august 1936 arată că la înlăturarea lui Titulescu au concurat din plin, în primul rând manevrele – conjugate sau separate – ale fascismului italian și al regimului hitlerist din Germania, cărora li s-au adăugat acțiunile diplomatice ale cercurilor reacționare din Polonia și Ungaria, adversare neînduplecate ale principiilor de politică externă profesate de ministrul de externe român.

În vara anului 1936, folosind pretextul oferit de cunoscuta atitudine adoptată de Titulescu la Liga Națiunilor în apărarea independenței Etiopiei, aparatul fascist al lui Mussolini, a declanșat o nouă campanie violentă împotriva lui Titulescu.

Începând cu anul 1935 regimul hitlerist va întreprinde presiuni directe pentru înlăturarea lui Titulescu. Un rol special în această acțiune l-a avut Oficiul de politică externă condus de Rosenberg.

Stabilirea relațiilor diplomatice între România și U.R.S.S., la 9 iunie 1934 acțiune în care Titulescu a avut o contribuție importantă – a fost primită defavorabil de hitleriști ca și perspectiva încheierii unui pact de asistență mutuală româno-sovietic. Îngrijorat de posibilitatea încheierii pactului româno-sovietic, Göring continua încă să se intereseze prin Gh. Brătianu, în noiembrie 1936, dacă eventualitatea unui asemenea act este cu totul înlăturată²¹.

Pe plan intern intrigile fruntașilor reacțiuni împotriva lui Titulescu s-au brodat pe fondul unei vechi antipatii pe care Carol al II-lea față de ministrul de externe român. Un rol important l-au avut și membrii camarilei regale care, din adversități personale foloseau orice prilej pentru a-l prezenta pe Titulescu drept dușman înveterat al lui Carol al II-lea. Semnificativă pentru acest fel de intrigi este scrisoarea adresată regelui, la 2 decembrie 1934, de către Dinu Cesianu, ministrul României la Paris, prieten intim al lui Carol al II-lea: „Atitudinea pe care sub forme diverse el o ia (Titulescu) când direct,

¹⁹ George G. Potra, *În culisele „cazului” Titulescu*, în „Magazin Istoric”, III, 1969, 9 (30), p. 50.

²⁰ *Ibidem*, p. 52.

²¹ *Ibidem*, p. 54.

And indirect față de mine – scria Cesianu –, în fond [...] nu e decât lupta dusă de el, de ani și neîncetat, contra maiestății tale pe care nu o iubește [...]”²².

Astfel că îndepărtarea neașteptată a lui Nicolae Titulescu din guvern a permis Uniunii Sovietice să declare prin Maxim Litvinov, nulitatea acordului de la Montreaux, însemnând o schimbare de orientare în politica externă a României în sensul apropierii de Germania.

Contestată din primul moment de guvernul Gh. Tătărescu această legendă, întregită tenace de N. Titulescu însuși speculată de opoziție și acreditată o vreme de istoriografie, persistă și astăzi în conștiința multora. În realitate, plecarea lui N. Titulescu din guvernul Gh. Tătărescu și a regelui Carol al II-lea de a încheia cu Uniunea Sovietică un tratat de asistență în termeni pe care patriotismul incontestabil al lui N. Titulescu i-ar fi găsit cumva acceptabili, nici voința lor de a reorienta politica externă a țării spre Germania căreia Nicolae Titulescu însuși îi propusese, la 27 iulie 1935, un tratat de asistență mutuală similar celui în curs de negociere cu Uniunea Sovietică. Pricina reală a îndepărtării lui Nicolae Titulescu era grava deteriorare a raporturilor de colaborare dintre el, ca ministru al Afacerilor Străine, Gh. Tătărescu, ca președinte al Consiliului de Miniștri și Carol al II-lea, ca șef al statului și care îl determinase, ca de atâtea ori în trecut, să-și prezinte, la 11 iulie 1936, demisia, din motive de prestigiu personal²³.

Motivale politice ale deteriorării acestor raporturi nu lipseau. Era vorba pe de o parte, de angajarea indirectă a lui N. Titulescu în prevestiri referitoare la iminenta schimbare a guvernului național-liberal, din care făcea parte, cu unul național-țărănist și de contactele sale apropiate cu presa franceză de stânga, defavorabilă regelui Carol al II-lea. Era vorba, pe de altă parte, de modul mai mult subiectiv în care el înțelegea să conducă, din străinătate, unde practic rezidă de multă vreme, activitatea diplomației românești, considerată un domeniu autonom de acțiune rezervată, de animozitățile pe care le stârnise în raporturile cu opinia publică și oficialitățile din țări ca Italia, Polonia și chiar Franța, de comportarea vexată față de oficialitățile bulgare, pe care guvernul român încerca să le apropie, de legăturile mult prea strânse cu republicanii și comuniștii spanioli, către care, se pare, deturnase, pe propria răspundere utilaj militar comandat de România și în sfârșit, de angajamentul său perceput ca excesiv de opinia publică românească, în favoarea sovieticilor²⁴.

O bună parte din clasa noastră politică, de altfel, de părere că N. Titulescu se angajase prea mult, pe cont propriu într-o politică la scară mondială care depășea nevoile și capacitatea reală de acțiune ale României, de el reprezentată.

În referatul înaintat de Gheorghe Tătărescu lui Carol al II-lea, privind demisia lui N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine, cuprindea următoarele observații: „Cauza cu o văd aiurea”.

Eu o văd în situația greu de suportat, pe care și-a creat-o dincolo de hotare domnul Titulescu personal, prin acte, atitudini și exagerări a căror răspundere nu o poate împărți cu nimeni: conflicte cu oficialitatea și opinia publică italiană, conflicte cu oficialitatea și opinia publică poloneză, conflicte cu o parte din opinia publică franceză,

²² *Ibidem*.

²³ Sanda Tătărescu, *op. cit.*, p. 162.

²⁴ *Ibidem*, p. 164.

înăsprire de raporturi chiar cu unii din conducătorii politici ai țărilor aliate și prietene – toate aceste acte au creat domnului Titulescu o atmosferă de împotrivire, în care acțiunea domniei sale nu se mai poate desfășura în voie și care îi oferă uneori momente foarte penibile.

La această cauză de ordin extern, se adaugă o alta de ordin intern. Domnul Titulescu trebuie să fie conștient că unele exagerări ale domniei sale – în vorbă și în atitudine – în chestiunea raporturilor cu U.R.S.S., i-au alienat o bună parte din simpatiile opiniei publice românești, refractarea unei politici care ar depăși cadrul unor raporturi numai externe cu vecina noastră de la Răsărit. Acestea sunt cauzele esențiale

Consecințe:

Oricât m-ar afecta separațiunea de un om, dotat cu atâtea însușiri de elită, eu iau în considerare această demisie fără îngrijorare.

Desigur pentru dezbaterile publice internaționale, pentru soluționarea problemelor generale europene și mondiale, absența domnului Titulescu va fi un lucru greu de împlinit. Pentru interesele românești, însă, retragerea domniei sale, fără a atrage nici o periclitare, va fi dimpotrivă un prilej de destindere necesară în raporturile cu unele din statele aliate sau prietene, față de care incidentele provocate, voit sau nevoit, de domnia sa ne-au creat situații de încordare.

Interpretarea ce se va da, poate, de o presă rău voitoare și de o opinie publică lipsită de informații și potrivit căreia plecarea domnului Titulescu înseamnă o nouă orientare în politica externă a țării, va fi repede infirmată de actele și atitudinile viitoare ale guvernului, care vor dovedi că nimic nu se va schimba în această politică²⁵.

Oricum ar fi stat lucrurile, este cert că politica externă a guvernului Gheorghe Tătărescu nu a fost modificată, în ceea ce avea esențial și permanent, ca urmare a despărțirii de N. Titulescu. Mărturii în sprijinul acestei afirmații oferă nu numai textele antologate ei întreaga acțiune a diplomației românești, sub conducerea noului ministru al afacerilor străine Victor Antonescu, exponent mai puțin strălucit, dar la fel de statornic al direcției ilustrate de N. Titulescu. Sunt de amintit, ca fapte istorice doveditoare: încheierea convențiilor militare dintre țările Înțelegerii balcanice la București, la 10 noiembrie 1936, întrunirea, la Sinaia la 28-29 noiembrie 1937, a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri, pentru examinarea posibilității încheierii unui pact unic de asistență mutuală între aceasta și Franța, adeziunea României, la 22 octombrie 1937, la Pactul de la Nyon, din 14 septembrie 1937, privind măsurile colective de luptă împotriva acțiunilor submarine din Mediterană ale armatelor italiene și germane, sprijinitoare ale franchiștilor²⁶.

Deși politica externă a României nu s-a schimbat după august 1936, maniera de a proceda a guvernului Tătărescu într-o chestiune atât de importantă ca aceea care i se încredințase lui Titulescu printr-un act special a dovedit după părerea unor istorici „o mare miopie politică“.

„Cei care mi-au dat mandatul de a semna acest act – spunea Titulescu în scrisoarea adresată lui Carol al II-lea – nu au ei o răspundere mult mai mare decât a mea demitându-mă din funcțiile mele fără a-mi pune întrebarea: Ce ați făcut cu U.R.S.S.?, căci eu eram mandatar și ei erau mandanții mei, și dacă voiau ca mandatul

²⁵ *Ibidem*, p. 165.

²⁶ *Ibidem*, p. 166.

nu să-și producă deplinul efect, ei trebuiau înainte de încetarea acestuia, să-mi pună în vedere pe care am menționat-o²⁷.

După 1936, degradarea treptată a tuturor actelor internaționale care reglementau, pe baza Pactului Societății Națiunilor și a principiilor fundamentale ale dreptului internațional, relațiile între națiuni, a afectat direct și în măsură crescândă și caracterul relațiilor dintre guvernele românești și cel al Uniunii Sovietice.

Un fenomen caracteristic perioadei din ajunul instaurării dictaturii regale îl constituie faptul că mare majoritate a grupărilor, fracțiunilor și partidelor politice interne aveau interese comune care le legau de Franța și Marea Britanie pe plan economic și politic. Evenimentele s-au succedat rapid, impuse tocmai de necesitatea de a nu da posibilitatea adversarilor să-și organizeze rezistența.

Primind din partea regelui asigurarea că „rămâne o speranță pentru zilele grele care vor veni pentru țară și că în curând va fi chemat ca prim sfetnic”²⁸; Gheorghe Tătărescu își prezintă la 28 decembrie 1937 demisia cabinetului său. În aceeași zi depune jurământul guvernul prezidat de Octavian Goga, președintele Partidului Național Creștin - organizație politică de tip fascist, cu o orientare naționalist-monarhică.

De amintit faptul că până la demisia cabinetului Tătărescu, a avut loc la 3-4 noiembrie 1937, la Ankara, Conferința șefilor de state majore din România, Turcia, Iugoslavia, unde s-au discutat:

- a) înțelesul noțiunii de forțe maxim disponibile;
- b) planurile de operații: zone de concentrare a forțelor aliate; desfășurarea și durată concentrării; direcțiile de atac și direcțiile principale de interzis;
- c) probleme de aprovizionare cu armament, muniție, subrezistențe²⁹.

Este semnificativ că în scurt după constituirea guvernului, Carol al II-lea a organizat în cabinetul său o întâlnire între Victor Antonescu, Octavian Goga și noul ministru de externe Istrate Micescu. Exprimându-și încrederea în orientarea politică pe care o promovase ca ministru de externe în cabinetul Tătărescu, regele l-a rugat pe Victor Antonescu să-l consilieze pe succesorul său asupra situației politice.

²⁷ Scrisoare adresată de N. Titulescu lui Carol al II-lea în Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 275.

²⁸ Eliza Campus, *Din politica externă a României (1913-1947)*, București, Editura Politică 1980, p. 128.

²⁹ Alexandru Osca, Gheorghe Nicolescu, *Tratate, Convenții militare și protocoale secrete (1934-1939)*, Editura Vlasie, Pitești 1994, p. 76.